

# Előszó a *Magyar Filozófiai Enciklopédia* cikkeinek bemutatásához

## Bevezetés

A *Magyar Filozófiai Enciklopédia* teljes anyagának közzététele előtt újra meg újra lehetőséget nyújtunk a készülő munka tartalmába való betekintésre (lásd *Vallástudományi szemle*, 2021, 1; *Országút*, 2022. szeptember 9.; Beszámoló, *Vallástudományi szemle*, 2022. november 25.). Hasonlóképpen az enciklopédia honlapján is elérhetőek egyes cikkeink tájékoztató jelleggel. Az esztétikai cikkek jelen válogatása Falusi Márton főszerkesztő úr szíves meghívására történik: ezúton is szeretnénk megmutatni, hogy a filozófiai fogalomtár e szegmensében készülő cikkeink milyen jellegűek, miféle lexikográfiára számíthat az olvasó, amikor majd a teljes kiadást kézbe veszi. Az itt közreadott szócikkek a szerkesztőség által *praedita*, szakmailag „előszerkesztett” állapotban jelennek meg, s az enciklopédia végső változatában legfeljebb formaiakban térnek el a mostani verziótól.

## A *Magyar Filozófiai Enciklopédiáról* általában

A *Magyar Filozófiai Enciklopédia* koncepciója évtizedes. Már az 1990-es években elkezdtem dolgozni egy lehetséges filozófiai enciklopédia címszólistáján. Ennek alapjául szolgált, hogy néhány éven át a *Világirodalmi lexikon* szerkesztőségében dolgoztam, ahol megismerhettem a lexikonírás- és szerkesztés kívánalmait. 1995-ben pályázatot is készítettem egy önálló, magyar filozófiai lexikon elkészítésére, ám a szükséges finanszírozást nem sikerült biztosítani. A 2000-es években ismét előkerült az alap gondolat, miután Walter Brugger *Filozófiai lexikona* többek fordításában, szakmai szerkesztésében megjelent. A 2010-es évek során, a *Magyar Politikai Enciklopédia* elkészülte nyomán, melyben magam is szerkesztőként és szerzőként vettem részt, végre megszületett az a pályázati forma, mely sikerre ítéltetett. Ennek következtében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal, a Tématerületi Kiválósági Program keretében 2019-től kezdődően évenként nyújt támogatást a *Magyar Filozófiai Enciklopédia* munkálataihoz. A szerkesztőséget a *Corvinus Institute for Advanced Studies* fogadta be. Az enciklopédia irányítása a vezető szerkesztő mellett a szerkesztőbizottságból, a kuratóriumból és a külső szerzők több mint 100 fős csapatából áll. A jelenlegi futamidő vége 2026 eleje, amit terveink



szerint a kötet nyomdai munkálatai, a digitális változat, végül az enciklopédia angol változatának elkészítése fog követni.

Az enciklopédia címszavai három nagy csoportba oszthatók: szerzői, fogalmi és irányzati címszavak. Mindezt kiegészíti a kötet készítésével párhuzamosan folyó, összegező bibliográfia. Az enciklopédia jelenleg tájékoztató honlappal is bír, amely felsorolja az alapadatokat, a szerkesztők és szerzők nevét, és – a fontosabb hírek közlésén túlmenően – mutatócikkeket tesz közzé. A jelenlegi információs felület az alapja a később megvalósítandó internetes elérhetőségnek, amely a papírkönyv mellett a munkát digitálisan is közzé fogja tenni. A papírkönyv kiadása lexikográfiai okokból fontos, mivel mutatja a mun-

Mantuai G. Ghisi,  
Az athéni iskola,  
a reneszánsz  
művészek  
összejövele,  
1540,  
Wellcome Library,  
London  
© Wikimedia  
Commons

kálatok adott időben rögzült eredményét. Az internetes felület pedig lehetővé fogja tenni a cikkek bővítését, javítását, folyamatos kiegészítését. A projektum ekképpen ötvözi a hagyományos lexikográfiai munkát a digitális kiadványok logikájával. Mindennek megfelelően az enciklopédia egyfajta *proiectum perpetuum*, melyet a következő nemzedék folytathat, korrigálhat, kiegészíthet.

Az enciklopédia három koncepcionális célt követ: 1. Össze kívánja fogni a hazai filozófustársadalmat, szakértelmét az egyes szócikkek megírásában fókuszálni (lásd a szerzői listát ennek evidenciájaként). 2. Emléket kíván állítani a magyar anyanyelvű, magyar indíttatású filozófusok népes csoportjának, melynek tagjai a történelmi Magyarország területéről származnak, és sokan közülük más nyelven, más országban írták meg főbb műveiket, melyekkel ismertté váltak. 3. Végül, főképpen az angol verzióval megcélözva, enciklopédiánk a kortárs nemzetközi tudományos élet számára is világossá kívánja tenni azt a tematikus és szakmai sokféleséget, azt a sajátos eredetiséget, amelyet a magyar környezetben született bölcséleti gondolkodás létrehozott, illetve a jelen munka szerzőinek munkájában ma is felmutat. Az *Encyclopedia of Hungarian Philosophy* világossá teszi, hogy a) van magyar filozófia, b) van tematikusan eredeti magyar gondolkodás, c) mindez széles értelemben releváns a mai szellemi világban. Ahogyan visszatérően érvelni szoktam: a magyar zene a kortárs zenei világ közismerten meghatározó alakzata; ám kevesen tudják, hogy a magyar gyökerű gondolkodás ugyancsak ilyen alakzat, mivel kiemelkedő alkotói jelen vannak a legfontosabb diszkusziók történetében és jelenében.

Mind a magyar, mind a majdani angol verzió egy célt szolgál: a magyar nyelvű bölcséleti gondolkodást, az oktatást, a filozófia mint tudományos diszciplína megérdemelt helyének megerősítését mindazok közreműködésével, akik a tudományos elkötelezettség mellett tudományos jóakarattal is élnek. Hiszen a filozófia az, ami: évezredek kulturális hagyományaink magas szintű áttekintése, elmélyült ismerete, alkotó továbbgondolása. Röviden: a kultúra veteménye, melyből hajtások sokasága csírázik ki az élet, a művelődés, a gazdaság minden területén.

Az enciklopédia ezen túlmenően kutatócsoport, egyetemi munkaközösség is, amely kiadványokkal, értekezleteivel, konferenciáival a hazai és nemzetközi filozófiai élet fókusza kíván lenni. Noha a mai kultúrát mély hasadékok szabdadják, a filozófia mindenkor az efféle különbségeken túlemelkedő, a valóban észszerű, elmélyült, alapos és körültekintő gondolkodás tere volt és maradt. Az enciklopédia ezen a vonalon halad: világunk minden, olykor igen élesen feltáruló különbsége mellett, ezeket ismerve és értve nem az elmélyítésükön, hanem meghaladásukon dolgozik, egyfajta *Aufhebung*on, amely a régi és helytelen

fordítással szemben nem „megszüntetve-megőriz”, hanem inkább és elsősorban: felemel. Az enciklopédia mai kultúránk felemelő szellemi vállalkozása kíván lenni.

### Filozófia és lexikonírás

A lexikon hagyományos műfaja egy-egy tudományterület alapfogalmainak többé-kevésbé részletes meghatározását nyújtja. A szótár ezen belül szűkszavú; az enciklopédia messze részletesebb. Itt a szócikkek olykor tanulmány jellegűek, s nem egyszerűen egy-egy fogalom, irányzat vagy személy ismert adatainak összefoglalásával szolgálnak, hanem újszerű meglátások, áttekintések, kapcsolatfeltárások sokaságát is felvonultatják. Jó példa erre a Paul Edwards által 1967-ben közreadott nyolckötetes *The Encyclopedia of Philosophy*, melyben a szócikkek (pl. a fiatal Richard Rorty-éi) önálló tanulmányok. Az alkotó, a gondolkodó egy-egy enciklopédia-cikkben nem egyszerűen összefoglal, hanem újragondol, elrendez, következtetéseket fogalmaz meg, oly belátásokkal együtt, amelyek korábbi munkáiból származnak, s túlmutatnak az adott szócikk keretein. Ha tehát az enciklopédiát egyszerűen tényanyag összefoglalásának tartjuk, tévedünk; sokkal inkább az alkotó gondolkodás önálló műfajáról van szó, amelyben szisztéma, meglátás, tájékoztatás, újragondolás markáns egységet alkot. Nyilván mindez szerzőtől, a szócikk fajtájától függően teljesül: a *Magyar Filozófiai Enciklopédiában* elsősorban az ún. vezérszócikkekben, amelyek a legfontosabb alapfogalmak tanulmány jellegű kifejtését tartalmazza. Minthogy e szócikkeket különféle szerzők írják, nem számíthatunk egyöntetű filozófiai felfogásra. Inkább kaleidoszkópot kínálunk, amely a felfogások sokféleségét színek és szerkezetek mintázataiban egységesíti. Ekképpen még erőteljesebben teljesül az „enciklopédia” eredeti műfajának jelentése, vagyis a körkörös tanítás vagy nevelés, amely a gondolkodás felnövekedését szolgálja.

### Az esztétikai címszavakról

A fentieknek megfelelően az a néhány esztétikai szócikk, melyet az alábbiakban közreadunk, eltérő felfogásokat fejez ki. Balogh Brigitta Mozdulatművészet-cikke e sajátosan magyar, Dienes Valéria nevéhez fűződő művészeti ágat mutatja be. Alpaslan Ertüngeralp Zene szócikke a gyakorló zenész és filozófus önálló, kreatív koncepcióját tárja elénk. Cseke Ákos az esztétika oly koncepciójával szolgál ugyanezen című szócikkében, amely a klasszikusokból kiindulva a tudományág más filozófiai felfogásokkal való összefonódását, kölcsönhatását hangsúlyozza. Mezei Balázs Módszer-cikke az esztétika területét általános szinten érinti. Nyilasy Balázs Irodalom-szövege ismét nagyívű áttekintés, amely a magyar szépirodalmat a kortárs

fejleményekig tárgyalja. Falusi Márton a Költészet szócikk szövegében a gondolati-filozófiai jelentőségre hívja fel a figyelmet. Sulyok Miklós artikulusa Makovecz Imre világlátásáról nemcsak a neves építész saját írásait, hanem a vonatkozó szakirodalmat is használja az organikus építészet jellemzéséhez, amelynek hazai fő képviselője kiemelkedő életművet hozott létre. Végül Zuh Deodáth textusa a Szép fogalmáról páratlanul gazdag szakirodalom bevonásával tárgyalja ennek filozófiai jelentőségét. A most közreadott, esztétikai címszavakon túl az enciklopédia számos továbbit is tartalmaz (pl. Film, Harmónia, Ízlés, Rút stb.), amelyek közreadásával meg kell várnunk a kötet megjelenését.

### Válaszok

A projektumot több bírálat érte az elmúlt években. 1. Nincs értelme magyar nyelvű enciklopédiát készíteni olyan korban, amelyben a *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, sőt a Wikipédia cikkei is eligazítást nyújtanak. 2. Nincs tudományos jelentősége annak, hogy egy-egy szerző összefoglalja a címszóhoz kapcsolódó ismereteit. 3. Miért nem ábécérendben haladunk, így lehetővé téve a kötetek sorozatban való megjelenését? 4. Hosszúra nyúlik a vállalkozás.

*Ad 1.* Ami az internetes enciklopédiákat illeti, ezek közül több komoly anyagnak tekinthető, de éppen a *Stanford Encyclopedia* mutatja, hogy a szerkesztők egy bizonyos felfogást követnek, amelyből visszatérően kiszorul a kontinentálisnak nevezett gondolkodás szempontja. Ráadásul sok címszó, mely a magyar enciklopédiában megjelenik, nem kap helyet a nemzetközi internetes gyűjteményekben. A magyar gondolkodás önálló összefoglalása kiugróan fontos, s ennek tervezett angol áttekintése még inkább kiemeli ezt a fontosságot.

*Ad 2.* Ahogyan fentebb rámutattam, az alapos szócikkírás alkotó jellegű. Nem egyszerűen összefoglal, hanem strukturál és új belátásokra indít. A szócikk műfaji követelményei rövidegre, tömörségre ösztönöznek, s noha ez olykor rövidítésekre készíti a szerzőt, segíti a nagyobb összefüggések áttekintését.

*Ad 3.* A szerzői-szerkesztői mechanizmus nem teszi lehetővé az ábécérendben való haladást. Ezt akkor tudnánk megvalósítani, ha zárt szerzőgárdával dolgoznánk, ahol a megrendelt szócikkek adott határidőre biztosan beérkeznek a közösség teljes munkaidőben foglalkoztatott tagjaitól. Jelenleg az a helyzet, hogy az elvállalt szócikkek egy – szerencsére csak csekély – része a vállalt határidő után jut el hozzánk. A jelenleg mintegy 600 elkészült szócikkünk szerzői úgy éreztetik, hogy tudományos teljesítményük nem kap gyors publicitást, hiszen a cikket már megírták, a kiadásra azonban várni kell. Ezen a helyzeten



csak az változtathat, hogy a munka adott ponton végre megjelenik.

*Ad 4.* Vállalkozásunk nem nyúlik túl hosszúra. A jelenlegi felállásban nem lehetséges évente 120-130 szócikknél többet produkálnunk, még ha a cikkek pontosan be is érkeznek. Ha nem futnak be, új szerzőt kell keresnünk, vagy saját kútforból kell dolgoznunk, ami az elkészülési időt nagyban megnöveli. A szükséges szerkesztési idő szerzőtől, cikktől függően lehet néhány munkanap, de gyakran hetekig is elhúzódik – s előfordul, hogy olykor nem kapunk választ a felvetett tartalmi és szakirodalmi kérdésekre. Sajnálatos módon az is meggesik, hogy egy-egy szerző a kezdeti vállalások után visszalép vagy megszünteti a kommunikációt. Ilyenkor új döntést kell hoznunk, s ez sem kedvez a gyorsabb haladásnak. Megjegyzendő, hogy más enciklopédiák ugyancsak éveken át, sokszor évtizedeken át készültek. Tervünk az, hogy a *Magyar Filozófiai Enciklopédia* első papírkötetes változata hamarosan megindulhat a nyomdai előállítás útján.

### Az enciklopédia mint intézmény

Végül egy szó a *Magyar Filozófiai Enciklopédiáról* mint szakmai műhelyről. A szerkesztőség és a szerzők széles körű kooperációban állnak egymással, ami a munkát komplex tudományos szaktevékenységgé minősíti. Ennek kifejeződése a szakmai levelezés (jelenleg több mint 11 500 levélváltás), a rendszeresen tartott értekezletek, végül az évente megrendezendő szimpóziumok sorozata. E feladatokat az enciklopédia már most intézményi jelleggel látja el, amit a továbbiakban, a digitális és az angol verzió kapcsán, magasabb szintre kívánunk emelni.

Rembrandt,  
Meditáló filozófus,  
1632,  
Louvre,  
Párizs  
© Wikimedia  
Commons